

KARAR VERME SÜRECİNDE RİSK ALGISINI ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: BİREYSEL YATIRIMCILAR ÜZERİNE BİR UYGULAMA¹

Mükremin ÖZKARA
Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
mukreminozkara@hotmail.com
Orcid Id: 0000-0002-8576-7141

Öznur BOZKURT
Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi
oznurbozkurt@duzce.edu.tr
Orcid Id: 0000-0002-8846-1850

Sorumlu Yazar

E-mail: oznurbozkurt@duzce.edu.tr

Geliş Tarihi: 26.03.2024

Kabul Tarihi: 29.06.2024

Özet

Yatırımcılar pek çok faktörün etkisinde kalarak karar verirler bunlardan biri de riskli durumlardır. Riskli durumlarda bireyler gerek çevresinin ve gerekse kendi kişilik özellikleri ve deneyimlerinin yönlendirmesi ile karar almaktadırlar. Bazı bireyler karar sürecinde oldukça uzun zaman harcarken , bazıları ise daha hızlı karar verebilmektedirler. Ayrıca bireylerin algıladıkları riskler ve bu risklerin etkileri de farklı olabilmektedir. Bireysel yatırımcılar gelirlerinden tasarruf ederek yatırım yapmaya çalışan kişilerdir. Yatırım tercihlerinde risk algısının belirlenmesi, birer müşteri olan bireysel yatırımcıların yatırımlarının ilgili yatırım kuruluşlarına ve onların önerdiği yatırım araçlarına yönlendirme açısından önemlidir. Ayrıca bireysel yatırımcıların risk algıları nedeni ile kaçırabilecekleri fırsatları değerlendirmelerinin de önünü açıcı verileri ortaya koyması ve bu veriler ile risk algılarının doğru yönetilmesi açısından bu çalışma önemlidir. Bu çalışmada bireysel yatırımcıların yatırım kararı verme süreçlerinde risk algısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmada karar süreçlerinde risk algısını değerlendirmek için nitel araştırma tekniklerinden mülakat kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Türkiye’de ikamet eden bireysel yatırım yapan vatandaşlar oluşturmaktadır. Konya ilinde ikamet eden bireysel yatırımcılar araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırma sonucunda katılımcı görüşleri dikkate alındığında yatırımcıların karar verme sürecinde risk algısının önemli bir yeri bulunmaktadır. Yatırımcılar açısından yatırım kararı verirken, riskleri göz önünde bulundurduğu ve yatırım kararlarını etkileyen kişisel, çevresel ve finansal faktörlerin önemli olduğu görülmüştür. Ayrıca katılımcılar aile üyelerinin görüşlerinin, medeni durumlarının, yaptıkları mesleğin, gelir düzeyleri, dini ve kültürel değerlere bağlılığın yatırım kararı verirken önemli bir yere sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Anahtar Sözcükler: Karar Verme, Karar Verme Süreci, Risk, Risk Algısı, Yatırım, Bireysel Yatırımcı.

DETERMINING THE FACTORS AFFECTING RISK PERCEPTION IN THE DECISION-MAKING PROCESS: AN APPLICATION ON INDIVIDUAL INVESTORS

Abstract

Investors make decisions under the influence of many factors, one of which is risky situations. In risky situations, individuals make decisions with the guidance of both their environment and their own personality traits and experiences. While some individuals spend a long time in the decision process, others can make decisions faster. In addition, the risks perceived by individuals and the effects of these risks may also differ. Individual investors are people who try to invest by saving their income. Determining the risk perception in investment preferences is important in directing the investments of individual investors, who are customers, to the relevant investment institutions and the investment instruments recommended by them. In addition, this study is important in providing data that will enable individual investors to evaluate the opportunities they may miss due to their risk perceptions and to manage risk perceptions correctly with this data. This study aims to determine the factors affecting the risk perception of individual investors in their investment decision-making processes. In this study, an interview, one of the qualitative research techniques, was used to evaluate risk perception in decision processes. The population of the research consists of citizens residing in Turkey and making individual investments. Individual investors residing in Konya were determined as the sample of the research. Considering the participant opinions as a result of the research, risk perception has an important place in the decision-making process of investors. It has been observed that investors consider risks when making investment decisions and that personal, environmental and financial factors affecting investment decisions are important. In addition, the participants stated that the opinions of their family members, their marital status, their profession, income level, and commitment to religious and cultural values have an important place when making investment decisions.

Keywords: Decision Making, Decision Making Process, Risk, Risk Perception, Investment, Individual Investor.

¹ Bu çalışma Prof. Dr. Öznur Bozkurt danışmanlığında yürütülen Mükremin Özkara’ya ait Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

1. GİRİŞ

Bireyler günlük yaşamları içerisinde bir veya birden fazla konuda çeşitli kararlar vermektedir. Her bir karar içerik ve önem açısından birbirinden farklı olsa da ortak paydada karar vericilerin amacı, durum gözetmeksizin karara ilişkin alternatifleri belirleyerek sonuca ulaşmak için hangi alternatifin uygun olduğu belirlemesidir. Karar kavramı bir sonucu, karar verme kavramı ise bu sonuca ulaşmayı sağlayan bir süreçtir (Güngör ve Özcan, 2022:120). İnsan geçmişini hatırlama ve geleceğe yönelik beklentiler içerisinde olduğu sürece risk kavramı yaşamsal varlığını sürdürmeye devam edecektir. Bireyin en temeldeki arzusu beklediği durumların gerçekleşmesidir. Gerçekleşen durumlar sonucunda acı veya mutluluk duyma eğilimi içerisinde olabilmektedir. Bu noktada riskin beklenen ve gerçekleşen arasındaki farklılıkları ortaya çıkabilmektedir. Bireyler varlık olarak yaşamını idame ettirme ve geleceğe yönelik tasarruflarda bulunarak yatırım yapma yoluna gitmiştir. Bu durumda yatırım araçları ortaya çıkmış ve kişiler, karar verme davranışları ve risk algılama biçimleri bakımından farklı araçları tercih etme yoluna gitmiştir. Risk ve karar verme kavramları yatırım yaparken iç içe geçmiş iki kavramdır. Bireysel yatırımcılar yatırım kararlarını verirken yatırım aracına ilişkin riskleri göz önünde bulundurmaktadırlar. Riski, karar verme davranışını etkileyen aile, eğitim düzeyi, kültürel ve dini inanç gibi unsurlar ne şekilde algılanacağını belirleyebilmektedir. Yapılan bu tez çalışması ile karar verme sürecinde risk algısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada bireysel yatırımcıların yatırım tercihlerini verirken rasyonel unsurlar yanında duygu ve düşüncelerinin, aile yapılarının, eğitim düzeyleri gibi unsurların karar verme sürecindeki risk algıları üzerinde ne tür etkileri bulunduğu araştırılarak ortaya koymaya çalışılmıştır. Günümüzde teknoloji ile birlikte bilgiye ulaşımın artması ve dijital gelişmelerle beraber yeni yatırım araçlarının ortaya çıkmasıyla bireysel yatırım davranışlarında farklılıklar ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca küreselleşme ile birlikte dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan sosyal, siyasal ve ekonomik olaylar ülkelerin her birinde farklı etkiler yaratabilmektedir. Temelde yatırımcılar kar elde etme ve anaparayı koruyarak yaşama arzusu içerisinde bulunmaktadır. Bu durumda yatırım kararlarında farklılık ortaya çıkmakta ve her kararın içerisinde bulunan riskleri de değerlendirmektedir.

Gerçekleştirilen bu çalışmanın amacı bireysel yatırımcıların karar verme sürecinde risk algılama biçimleri ve bu doğrultuda verdikleri kararların ne yönde olduğunu araştırmaktır.

2. KARAR VE KARAR VERME SÜRECİ

Karar insanların alışveriş yaparken, üniversite ve iş seçimi ve benzeri gibi amaçlarına ulaşmak için sürekli bir şekilde tercihte bulunma ihtiyacı olduğu bir seçim davranışıdır (Torunlar, 2018:33). Karar verme basit anlamıyla bir davranış biçimini seçmek demektir (Özer, 2016:184). Karar verme her seçeneğin sorunun çözümüne ilişkin yeterliliklerini gözden geçirdiği bilişsel bir süreçtir (Bozkurt ve Ercan, 2019:884). Literatürdeki tanımlamalara bakıldığında Çavuş ve Biçer kararı, sonuca bağlanması gereken herhangi bir iş ya da durumun düşünülerek ve tartışılarak nihai kesin sonuca bağlanması olarak tanımlanmışlardır (Çavuş ve Biçer, 2016:48). Simon'a göre karar "geçmiş bir davranış, mevcut bir eylemi ve gelecekteki sonuçları" kapsayan bir niteliğe sahiptir (Özer, 2016:180).

Karar genellikle birbirinden farklı iki boyuttan oluşan karmaşık bir sürecin sonucudur. Bunlar geçmişini anlayabilmek için geriye ve geleceği tahmin edebilmek için ileriye bakmaktır. Geriye dönük düşünme, araştırma ve teşhise dayanan bir yargıya ulaşmayı içeren sezgisel bir boyuttur. Geriye dönük düşünme de olaylar arasında bağlantılar oluşturarak neden-sonuç ilişkisini araştırarak ileriye yönelik tahminleri oluşturabilecek teoriler bulmaya çalışır. İleriye yönelik düşünme ise karar vericinin bir dizi değişkeni derleyerek analiz etmesi ve elde ettiği verilere göre sonuçları tahmin edebilen bir matematiksel formülasyona dayanmaktadır. Karar verici bir dizi kural ve strateji etrafında her faktörün doğru olduğunu değerlendirerek elde ettiği bilgileri bütün hale getirerek tek bir tahminde bulunabilir (Aktaran: Özer, 2016:178)

Geniş anlamda karar verme, bir kişinin veya örgütün karşılaştığı alternatif ya da seçenekler arasından belirli kriterlere göre bir veya birden fazlasını, tercih etmesi ve uygulamaya koyma eylemi olarak tanımlanmaktadır (Doğan M., 1985:1). Karar verme eylemi bir amacın varlığını, kullanılacak araçların seçimini, amaç ve araçlarının birbirine uyumunu sağlayan normları, sonuçların kıyaslanmasını ve uygulanmasını kapsayan istek ve irade halini içeren bir durumdur (Emhan, 2007:214). Yaşam döngüsü içerisinde karşılaşılan karar problemleri, karar verme sürecinde birden fazla etkenin dahil olması, karar anındaki belirsizlikler, karar sonuçlarının ilgilendirdiği bireyler ve hayati önem derecesinin bulunması karar verme sürecini karmaşık bir yapı haline getirmektedir (Gürbüz, 2016:168).

Karar verme bireylerin belirli bir yaklaşım çerçevesinde seçenekleri değerlendirdiği ve seçim yaptığı evrelerden oluşan bir süreçtir (Çavuş ve Biçer, 2016:49). Karar verme sürecinin farklı seçenekler

arasından tercih etme, seçim yapma ve nihai sonucu elde etmek için karar verme olmak üzere üç temel unsuru bulunduğu söylenebilir (Yaylacı ve Beldağ, 2015:166-167). Karar verme süreci bir sorunun çözümüne ilişkin olasılıklar arasından en uygun olanın seçilmesidir (Semerci, 2000:192). Karar verme, sadece seçeneklerden birini tercihte bulunma eylemi değildir. Karar verme amaca ulaşmak için seçeneklerin araştırılması ve toplanmasıyla, doğru ve uygun olanın seçildiği bir sürece dayanmaktadır (Kıral, 2015:75). Karar verme sürecinde bir kararın verilebilmesi için çözüm yollarının tanımlanması ve değerlendirilmesi gereklidir (Sürsal, 1976:112).

Karar verme, karar verilecek sorun veya durumun farkına varılması ile başlayan ve bireylerin durum veya sorunlar karşısında ne zaman ve nasıl tercihte bulunacağını belirlemesi ile sona eren bir etkinliktir. Karar verme aşamasında olan bireyler temel olarak dört strateji kullanmaktadır. Bunlar; bireyin kendi istekleri doğrultusunda karar verdiği bağımsız karar verme stratejisi, bireyin bütün olasılıklar hakkında bilgi toplayarak alternatiflerin avantaj ve dezavantajlarını değerlendirerek kendisine en uygun seçeneği tercihte bulunduğu mantıklı karar verme stratejisi, bireyin ani olarak düşünmeden ve aceleci olarak sorunu anlık ortadan kaldırmaya çalıştığı içtepisel karar verme stratejisi, bireyin tereddüt ettiği karar veremediği durumu içeren kararsızlıktır (Alver, 2004:188-189).

Algılama sürecinde karar vericiler birden fazla sorun ya da durumla karşı karşıya kalabilmektedir. Her ne kadar karar vericilerden beklenen doğru olan kararı vermek olsa da birden çok durumun ortaya çıktığı konularda bu pek mümkün olamamaktadır. Bundan dolayı karar verme sürecinde akılcı yöntemlerin kullanılması rasyonel karar verme yöntemini ortaya çıkarmıştır. Rasyonel modelde karar vericiden beklenen bütün olası çözümleri değerlendirmesi ve akılcı bir karar yolunu seçmesidir. Bireylerin karar verme sürecinde duyguları, çevresi, karar süreci ve uygulamada karşılaştığı durumlar rasyonel karar almasını olumsuz etkilemiştir ve Herbert Simon tarafından sınırlı rasyonel model ortaya konmuştur. Simon'a göre karar verme süreci karar vericilerden ve kararı uygulayanlardan etkilenmektedir. İnsan durağan bir varlık olmadığı için sosyal ve psikolojik açıdan bulunduğu ortamdan etkilenabilmektedir. Bu yüzden verilecek kararlarda bireysel etkiler işin içerisine dahil olacaktır. Sınırlı rasyonel karar vermede karar vericilerin özellikleri; insanın sınırlı bir zihin ve kapasiteye sahip olması, en ideal seçeneğin gerçekleşmeden tam olarak bilinmeyeceği, toplumun moral ve ahlak kuralları çerçevesinde karar vericiyi sınırlandırması, insan davranışlarında belirsizliğe yol açabilir olması gibidir (Kıral, 2015; Çelikten vd., 2019:584). Bireyin karar verme davranışını, fiziksel şartlar ve demografik özellikler kadar, inanç biçimi, ilgi alanları, alışkanlıkları ve deneyimleri, algı seviyesi gibi psikolojik ve sosyolojik unsurlarda etkilenmektedir. Aynı sorun veya durumlar yaşam içerisinde bireyin karşısına çıksa bile aynı kararları duygu ve düşüncelerinin değişmesinden dolayı aynı kararları alamamaktadırlar (Öztopçu, 2019:159).

3. BİREYSEL YATIRIMCILARIN KARAR VERME SÜRECİNDE RİSK ALGISI

Risk, belirli bir tehlikenin gerçekleşme olasılığı ile gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkacak sonucun şiddetidir. Yatırımcılar yatırım kararı vermeden önce yatırım aracının taşıdığı riski bilmelidir. Yatırım hakkında riski bilen yatırımcılar bilmeyenlere oranla daha başarılı olabilmektedir (Cihangir vd., 2016:130-133). Risk algılama çok boyutlu olup algılan risk kişiye, yere ve zamana göre değişiklikler gösterebilmektedir. Gerçekte ortada olan riskler değişmezsen riski algılama biçiminde değişiklikler olabilmektedir. "Risk algılama oldukça karmaşık bir konudur. Kişiler genellikle ihmal edilebilir bazı riskleri aşırı derecede algılayarak bazı yüksek riskleri olduğundan daha az derecede algılayabilirler. Risk algılama araştırmalarının amacı bireylerin riskleri nasıl değerlendirdiğini, risk alma ve riskten kaçınma davranışlarına nasıl karar verdiklerini, kendi özgül risk anlayışlarıyla gerçek risk düzeyleri arasındaki uyumu nasıl sağladıklarını anlamaktır (Güler vd., 2011:20-22). Her bir karar beraberinde her türlü belirsizliği de doğurmaktadır. Risk, bireyin herhangi bir karar verme durumunda alternatifi kabul veya reddetmesini etkileyen değişkenlerdendir (Shahid vd., 2017:20). Verilen bir kararın muhtemel sonuçlarının gerçekleşebilme durumu tanımlanabilmekte ise riskten; bir kararın birden fazla sonucunun gerçekleşebilme olasılığına karşılık olası durumların ortaya çıkma ihtimallerinin hiç bilinmemesi durumunda belirsizlikten söz edilir. Bu yüzden risk ve belirsizlik kavramları aynı anlamı taşımadığından birbirinin yerine kullanılmaması uygun olacaktır. Özetle risk ve belirsizlik arasındaki ana ayrım, olayların ortaya çıkma ihtimallerinin "hesaplanabilmesi ve hesaplanamamasıdır." Karar alma süreçleri geleceğin tam olarak bilinmemesinden dolayı risk içermektedir. Bireyler karar süreçlerinde ne kadar riskin kabul edileceğini ya da tolere edilebileceğini karar verirken dikkate alması gerekmektedir. Bireyin risk eğilimi karar vermesi üzerinde etkili olabilmektedir (Gürkan, 2020:19-21). Yatırım tercihleri bakımından davranışsal finansçılar bireysel yatırımcıların yatırım kararlarında riskin objektif değil subjektif bir özellik taşıdığını, bununla birlikte risk algısının beklenen risklere göre ön planda olduğunu belirtmektedirler (Keskin, 2020:379). Bireyin önyargıları, inançları, sezgieleri, zevkleri vb. çeşitli ve

duygusal değişkenleri rasyonellikten uzaklaşmasında etkili olabilmektedir (Kelemci vd., 2021:921).

Singh ve Bhowal (2010) yaptığı çalışmada yatırımcıların yatırım kararı verirken risk algısından etkilendiği sonucunu bulmuştur. Çalışmaya göre bireysel yatırımcılar fon tercihlerinde bulunurken yatırımın içerdiği riski dikkate almaktadırlar (Singh ve Bhowal, 2010). Deh ve Singh (2018)'in Hindistan Tripura'da 256 banka çalışanına yönelik yaptıkları çalışma sonucunda, banka çalışanlarının yatırım fonu tercihlerine yönelik risk algısının ortaya düzeyde olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca çalışmaya göre banka çalışanlarının genel risk algısının boyutları olan yatırım yapma korkusu, bilgi eksikliği ve yatırıma ilişkin güvensizliklerinin yatırım tercihinde etkili olduğu gözlemlenmiştir. Singh ve Bhattacharjee (2019)'un yapmış oldukları çalışmanın sonucunda, yatırımcıların risk algısı üzerinde etkili olan dokuz faktör tespit edilmiştir. Bunlar “bilginin taranmasındaki güçlük, yetersiz yatırım eğitimi, yetersiz bilgi, yatırımların geri dönüşü ile ilgili şüpheler, temel uzmanlık düzeyi, teknik uzmanlık düzeyi, yatırım şirketine karşı aşinalık, bilgi asimetrisi ve yetersiz piyasa anlayışıdır.

Bir bireyin risk alma eğilimi karar verme üzerinde güçlü bir etkiye sahip olabilmektedir. Bireylerin riske karşı tutumları bilgi ve beceri düzeylerine göre farklılık gösterebilmektedir (Shahid vd., 2017:20). Risk bütün yatırım seçeneklerinde bulunan doğal bir özelliktir. Slovic'in 2000 yılında yapmış olduğu çalışma sonucu risk algısının yalnızca niceliksel gerçekler tarafından değil aynı zamanda niteliksel özellikler de içeren öznel bir yapı oluşturduğunu açıklamıştır. Ayrıca uzmanların zarar olasılıklarını ve büyüklüklerini niceliksel verilerle gerçeklere dayandırırken, birey riske karşı duygusal tepkiler göstererek davranabilmektedir (Sachse vd., 2012:438). Bireyin karar vermesinde gelecekteki risk ve belirsizlikler etkili olabilmektedir. Yatırımcılar ancak seçimlerini rasyonel veya irrasyonel kararlara dayalı olarak yaparlarsa riski en aza indirebilirler. Risk algısı, yatırımcıların davranışları üzerinde temel rol oynayan unsurlar arasındadır. Risk algısı, yatırım yapmak isteyen bireyin taşıdığı endişe ve tecrübelerine dayanarak finansal varlıkların riskini nasıl anladıklarını ifade etmektedir. Yatırımcıların risk algı seviyeleri inançları, düşünceleri ve yatırım araçlarına bakış açısıyla ilgili olarak farklılık gösterebilmektedir. Tüm yatırımcılar riski farklı şekillerde algılayabilmektedir. Risk algısı kavramı karar verme sürecinin en önemli bileşenidir. Yatırımcılar yatırım yapmaya karar verirken riski en aza indirmeyi veya kontrol edebilecekleri bir düzeyde tutmayı arzu ederler (Wangzhou vd., 2021).

4. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bireyler karar verirken iyi bir karar verebilmek için kontrol edebildikleri tüm unsurları gözden geçirerek doğru zamanda karar verme amacı gütmektedirler. Her birey bir karar durumunda aynı zamanda bazen az da olsa bir riskle karşı karşıya kalabilmektedir. Bu araştırma ile elde etmiş oldukları gelirlerden tasarruf ederek yatırıma yönelen bireysel yatırımcıların karar verme sürecinde risk algısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Birey toplum içerisinde birçok durumdan etkilendiği gibi yatırım kararlarında da çevresel, psikolojik ve kişisel faktörlerden etkilenebilmektedir. Bireylerin aile üyelerinin görüşleri, evli veya bekâr olması durumu, cinsiyeti, finansal okuryazarlık düzeyi, gelir düzeyi, dünya görüşü ve tasarruf etme biçimi yatırım aracı seçerken davranışları üzerinde etkili olup olmadığı ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu çalışmada yürütülmek istenen, bireysel yatırımcıların karar verirken karşılaştıkları riskleri nasıl algıladıkları ve bu durumda ne gibi davranışlar gösterdikleri incelenecektir. Bu araştırma ile bireysel yatırımcıların yatırım alanında karar verirken risk ve getiri açısından duygu ve davranışlarının değişimi ve farklılaşması durumları açıklanmaya çalışılacaktır. Alanyazında yürütülen çalışmalarda, bireysel yatırımcıların yatırım kararı verirken çevresel ve psikolojik faktörlerden etkilendikleri ortaya konulduğu görülmüştür. Araştırma sonucunda, bireyin tasarruf etme biçimi ve tasarrufunu yatırıma dönüştürürken risk karşı araştırmaya katılan bireysel yatırımcıların kaçınması, sevmesi ya da tarafsız kalması durumları da incelenecektir.

5. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Yaşam deneyimi, güncel yaşamsal unsurların çeşitlenmesi ve değişen sosyal ilişkiler, yeni belirsizlikler ve bireyselleşmeyi beraberinde getirmiştir. Mevcut şartlar bağlamında insan faktörünün ön plana çıkması “neden nitel araştırmaya ihtiyaç duyarız ve mevcut şartlar nitel araştırma yapmaya uygun mu” sorularını tekrar ortaya çıkarmıştır. Bu noktadan hareketle dünyada giderek daha ön plana çıkan sosyal ve kültürel altyapıların etkileri ve bu etkilerin sonuçları nitel araştırma incelenmesi ile elde edilen araştırma bulguları ile çok daha açıklayıcı bir şekilde ortaya konulabilmektedir (Seggie ve Bayyurt, 2021:15-26). Bireysel yatırımcıların yatırım kararlarını verirken risk algılarını ölçmek için kişinin duygu durumunu ve yatırım kararı verirken aldıkları risk algısına ilişkin veri sağlamak amacıyla bu araştırma nitel veriye dayalı olarak yürütülmüştür. Nitel araştırma, araştırma sorusuna ilişkin yorumlamacı bir yaklaşım içeren yöntemdir (Coşkun vd., 2015:303). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden yarı-yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Stewart ve Cash(1985) mülakatı “önceden belirlenmiş ve

ciddi bir amaç için yapılan, soru sorma ve yanıtlama tarzına dayalı karşılıklı ve etkileşimli bir iletişim süreci” olarak tanımlanmaktadır (Stewart ve Cash, 1985). Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğine göre araştırmacı önceden hazırlamış olduğu araştırma sorularına sadık kalarak hem hazırladığı soruları hemde ek soruları sorarak daha ayrıntılı bilgiler elde edebilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2021:128-130). Bu tekniği seçmedeki amaç bireylerin deneyimlerine, duygularına ve inançlarına ilişkin bilgi elde etmede etkili olabileceğinin düşünülmesidir.

5.1. Araştırmanın Evreni Ve Örneklemi

Finans alanında 20. Yüzyılın sonlarından itibaren yatırımcıların davranışlarında rasyonel özelliklerin daha az yer aldığına ilişkin teoriler ortaya koyulmuştur. Bu araştırmada gelirlerinden ayırmış oldukları tasarrufları ülke piyasalarında yer alan menkul veya gayrimenkul yatırım araçlarına yönlendirmek isteyen bireysel yatırımcılar evren olarak seçilmiştir. Bireysel yatırımcılar kendi birikimlerini kurumlar veya kendi tercih ettikleri yatırım araçları ile değerlendirmeye çalışmaktadırlar. Araştırma evrenini Türkiye’de ikamet eden daha önce bireysel yatırımlarda bulunmuş Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları oluşturmaktadır. Nitel araştırmalarda örneklem seçerken, bir evrende olması gereken çeşitlilik ve farklılıklar da çalışmalara dahil edilerek bütüncül bir çalışma elde edilmeye çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2021:116). Bu çalışmada 15 bireysel yatırımcı daha önce yatırım araçlarında yatırımları bulunması baz alınarak kasti(kararsal) örneklem yöntemiyle seçilmiştir. Kasti (kararsal) örneklemi oluşturan katılımcılar araştırmacının araştırma problemine cevap bulacağına inandığı bireylerden oluşur. Yani katılımcıların belirlenmesindeki ölçüt araştırmacının yargısıdır (Coşkun vd. 2015). Araştırmanın örneklemini coğrafi ve kültürel zenginlikleri ile ön plana çıkan ve daha muhafazakar bir yapıya sahip olması ve seçilen yatırım araçları bakımından faiz içeren yatırım unsurlarının daha az tercih edildiği düşünülen yatırımcı grubunun bulunduğu Konya ili seçilmiştir.

5.2. Verilerin Toplanması, Analizi Ve Yorumlanması

Nitel araştırmalarda yaygın olarak kullanılan veri toplama araçlarının başında mülakat tekniği gelmektedir. Mülakat tekniğinin amacı diğer insanların bir konu hakkındaki bakış açılarına ulaşmaktır. Araştırmada verilerin toplanması için nitel araştırma tekniklerinden olan yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan mülakat soru formu yaş, medeni durum, çocuk sayısı, meslek ve gelir durumu olmak üzere demografik faktörlerle birlikte alanında uzman kişilerin görüşleri alınarak hazırlanan 15 sorudan oluşmaktadır. İlgili formdaki sorular aracılığıyla araştırmacı iki bireysel yatırımcı ile görüşerek soruların anlaşılabilir ve açık olması noktasında testler yapmış ve olumlu dönütler almıştır. Araştırmaya katılacak 15 katılımcı belirlenmiş ve her birinden ayrı ayrı randevu alınarak ortak zaman diliminde kendilerinden izin de alınarak ses kayıt cihazı ve araştırmacının notları ile mülakatlar kaydedilmiştir. Her mülakat 30 dakika sürmüştür. Mülakatlar esnasında literatür taraması sonucu oluşturulan sorular katılımcılara yöneltilmiş ve derinlemesine veri elde edebilmek için oluşturulan sorular katılımcının cevabına göre soru içerisinde tekrar yöneltilmiştir. Yüz yüze ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilen mülakatlarda soruların açık olmasına gayret edilmiş ve araştırmacı tarafından yönlendirici kapalı sorulardan kaçınılmıştır. Ayrıca yarı yapılandırılmış mülakat tekniği gereği mülakat sırasında ortaya çıkabilecek farklı cevaplar karşısında anlık gelişen ek sorularda yöneltilmiştir. Toplanan veriler, nitel analiz yöntemlerinden betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Coşkun vd., (2015:324), betimsel analiz ile elde edilen veriler daha önceden belirlenmiş olan başlıklar çerçevesinde özetlenmeye çalışılır ve yorumlanır.

5.3. Geçerlilik Ve Güvenilirlik

Araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği sağlamak için, literatüre dayalı olarak oluşturulan görüşme soru havuzuna yönelik uzman görüşlerinin alınması ile başlanmıştır. Uzman görüşü alınarak oluşturulan 15 soruluk form ile her bir katılımcı ile uygun zaman diliminde ses kayıt cihazı ve not olarak mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Daha sonrasında araştırmacı katılımcı görüşlerinin notları ve ses kayıtlarını dinleyerek yazılı metne dönüştürmüştür. Araştırma sonuçları benzer araştırma sonuçları ile karşılaştırılarak benzerlik ve tutarlılıklar belirlenmiştir. Mülakat esnasında katılımcılara görüşleri teyit ettirilerek verilerin güvenilirliği sağlanmıştır. Geçerliliği sağlamak amacıyla cevapların birbiriyle örtüşüp örtüşmediği konusunda sondaj sorular sorulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini sağlamak adına gönüllülük esasına dayalı ve daha önce bir yatırım tecrübesi olan bireylerle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Geçerliliği sağlamak amacıyla farklı yatırım araçlarına yatırım yapan bireysel yatırımcılarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Anlam karmaşasından ve yönlendirmeden uzak, açık uçlu sorular sorulmuştur. Sorular mantıksal bir sıralamada ve önceliğin cevaplanması kolay sorulara verildiği şekilde hazırlanmıştır. Katılımcının dikkatini dağıtmayacak şekilde birbiri ile alakalı sorular aynı bölümde sorulmuştur. Soruların araştırma amacıyla uyumlu olmasına ve çelişmemesine özen gösterilmiştir. Tüm bu hususlar kapsamında katılımcılara 15 görüşme sorusu yöneltilmiştir. Görüşme

öncesi katılımcılardan randevu olarak ortak bir zamanda mülakatlar ortalama 30 dakika sürecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler kayıt altına alınmış ve önemli yerleri kaçırmamak adına araştırmacı tarafından notlar da alınmıştır.

6. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde görüşme yapılan katılımcılardan elde edilen bulgulara ve bu bulguların yorumuna yer verilmiştir. Risk ve finansal risk algıları, riskli durumlardaki davranışları, kar veya zarar hesaplarını nasıl yaptıkları, karar süreçlerde kişiliğin ve çevrenin ne tür etkileri olduğu gibi konulardaki bulgular aşağıda verilmiştir.

Araştırmaya Katılan Bireylerin Demografik Özellikleri

Katılımcı	Yaşı	Medeni Durumu	Çocuk Sayısı	Mesleği	Gelir Durumu
Katılımcı 1	48	Evli	3	Şoför	15.000 ₺
Katılımcı 2	28	Evli	1	Memur	11.800 ₺
Katılımcı 3	40	Evli	2	Memur	14.000 ₺
Katılımcı 4	42	Evli	3	Memur	13.000 ₺
Katılımcı 5	36	Evli	2	Memur	14.000 ₺
Katılımcı 6	38	Evli	2	Memur	14.000 ₺
Katılımcı 7	51	Evli	3	Memur	15.000 ₺
Katılımcı 8	26	Evli	0	Memur	11.500 ₺
Katılımcı 9	27	Bekâr	0	Öğretmen	12.000 ₺
Katılımcı 10	30	Bekâr	0	Öğretmen	12.500 ₺
Katılımcı 11	26	Bekâr	0	Serbest Meslek	10-15.000 ₺
Katılımcı 12	27	Evli	0	Mühendis	20.000 ₺
Katılımcı 13	27	Bekâr	0	Mühendis	15.000 ₺
Katılımcı 14	28	Evli	2	İşçi	11.500 ₺
Katılımcı 15	27	Bekâr	0	Sigorta Teknikeri	15.000 ₺

Bu çalışmada 15 katılımcı ile yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan bireylerin ortalama gelirinin asgari ücret seviyesinin üzerinde olduğu saptanmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan bireylerin çoğunluğunun üniversite mezunu olmasının yatırım tercihleri üzerinde etkisi gözlemlenmiştir. Yapılan araştırmaya katılan bireylerin yaş ortalaması 34'tür. Araştırmaya katılan bireylerin 10 katılımcı evli iken 5 katılımcı ise bekadır. Bulgular oluşturulurken katılımcılar K1, K2, K3... şeklinde ifade edilecektir.

Risk ve Finansal Risk Kavramına Yönelik Katılımcı Görüşleri

Bu başlık altında katılımcılara risk kavramının kendilerine ne ifade ettiği sorulmuş ve açıklamalar sonucunda finansal riskin kendileri için ne ifade ettiği de sorularak konu derinlemesine incelenmeye çalışılmıştır.

Katılımcılardan K4, K6, K9, K10, K12 ve K13 risk kelimesinin kendileri için belirsizlik içeren durum veya durumlarla karşılaşma hali olabileceğini ifade etmişlerdir. Belirsizliklerin kendileri için bir öngörememe durumu oluşturmasından kaynaklı risklere karşı temkinli olabileceklerini belirtmişlerdir. Öte yandan K7, K8, K11 ve K15 risk kavramının genel hatlarıyla kendileri için herhangi bir olay ya da durum içerisinde kaybetme veya kazanma hali olabileceğini ifade etmişlerdir. Diğer katılımcılardan farklı olarak ise K2: "Risk benim için korku içermektedir. Risk, tanımlayamadığım durumlarda ya da olaylarda karşılabileceğim zorluklardır." şeklinde görüşlerini belirtmiştir.

Bu başlıkta finansal riskin kendileri için ne ifade ettiği sorusuna tüm katılımcılar, gelirlerinin veya birikimlerinin kaybedilmesi ve değer kaybetmesi halinin kendileri için bir finansal risk oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların risk ve finansal risk kavramlarıyla ilgili görüşleri değerlendirildiğinde; genel anlamda risk ve belirsizlik hali durumunda kaybetme ve kazanma hali ile olumlu veya olumsuz anlamları bulunmaktadır. Finansal risk kavramında ise elde ettikleri gelir ve meslek grubu ile ilgili olarak kamu çalışanlarının genel itibarıyla birikimlerini kaybetme veya azalma korkusu ön plandayken diğer meslek gruplarının gelirin kaynağını kaybetme korkusu ön plana çıkmaktadır.

Riskli Durumlarda Yatırımcı Davranışları

Bu başlık altında katılımcılara riskli durumlarla karşılaşmaları halinde hissettikleri duygu durumu sorulmuştur. Örneklendirmeler sunularak konu hakkında derinlemesine çıkarım yapılmaya çalışılmıştır.

Katılımcılardan K4, K7, K8, K9, K10, K11, K13, K14 ve K15 riskli durumlarla karşılaşmaları halinde kendilerini daha çok endişe ve korku hali içerisinde bulduklarını belirtmişlerdir. Bu durum karşısında ise kendilerini başta sakinleştirmeye çalıştıklarını sonrasında ise durumu kendi lehlerine çevirebilmek için bir çaba içerisinde girdiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan K2, K3, K6 ve K12 riskli durumlar karşısında soğukkanlı davranmaya, öncelikle riskin varlığının sınırlarını belirlemeye ve kendileri için ne kadarının kabul edilebilir ve ne kadarının devredilebilir olabileceğini tespit etmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Diğer katılımcılardan farklı olarak ise;

K1: *“Riskli durumlar karşısında gergin ve stresli hissederim. Hatalı karar verebileceğimi düşündüğümde kararımı ertelemeyi ve bir süre beklemeyi tercih edebilirim. Önceliğim tabiki bu durumdan bir an önce kurtulmaktır fakat sonuçları bakımından olumsuz şeyler yaşamak istemem. Bu tr durumlarda riski devretmenin veya konu hakkında birinden yardım almamın beni iyi hissettireceğini düşünürüm.”*

K5: *“Riskli durumların zaman içerisinde ortaya çıktığına inandığım için riski olabildiğince zamana yayarak süreç içerisinde çözülebileceğini düşünürüm. Bu durumu bir nevi riskten kaçınırken zamandan yararlanma olarak da adlandırabilir.”* şeklinde görüşlerini ifade etmişlerdir.

Katılımcı ifadelerinden yola çıkarak değerlendirildiğinde; katılımcıların riskli durumlar karşısında riski seven (üstlenen) riske karşı tarafsız davranan ve riskten kaçınan(devreden) davranışlarda buldukları görülmüştür. Bu durum ise temelde, riske karşı yatırımcıların duygu durumları veya riskli algılayış biçimlerinde değişikliklere sebep olabilmektedir.

Karar Verme Sürecinde Yatırım Hedefi Beklentisine İlişkin Yatırımcı Görüşleri

Bu başlık altında katılımcılara hangi hedef için yatırım yapacağı ve yatırım araçlarından beklentileri sorulmuş ve verilen cevaplara binaen konuyu daha kapsamlı incelemek adına yatırım tercihlerinin uzun vadeli mi yoksa kısa vadeli mi olacağı sorulmuştur.

Katılımcılardan K1, K4, K5 ve K7 temelde bir yatırım girişiminde bulunmalarının sebebinin, gelecekte ailelerine refah seviyesi yüksek bir yaşam standardı oluşturma çabası olduğunu belirtmişlerdir. Gelir kazanma ve tasarruf etme biçimlerini de yatırım hedeflerine yönelik düzenlediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K2, K3 ve K10 ise kendi geleceklerinde bilhassa emeklilik yaşamlarında kendilerine pasif gelir kaynağı olarak adlandırılacak düzenli gelir sağlayan yatırım araçlarını tercih ederek daha rahat bir yaşam seviyesine ulaşmak istediklerini belirtmişlerdir. Öte yandan K11 ve K14 yaşlarının henüz genç olduğunu bu durumdan dolayı da kendi işlerini kurmak için gelirlerinden tasarruf ederek yatırım yoluna gittiklerini belirtmişlerdir. Tüm katılımcılardan farklı olarak ise;

K13: *“Genellikle araştırma yapmak ve farklı ülkeleri gezebilmek için yatırım yaparım. Kısa süreli işlerde çalışırım. Elde ettiğim kazançları değerlendirir sonucunda da kendime yatırım yapmayı tercih ederim.”* şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Katılımcıların yatırım hedefi beklentisine ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde; temel amacın yaşın ilerlemesi ve buna bağlı olarak gelirin azalması veya harcama kalemlerinin artacağı düşüncesine bağlı olarak geleceğe yönelik yatırım tercihlerinin daha ön planda olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca katılımcılar açısından büyük çoğunluk yatırım tercihlerinden beklentilerinin uzun vadeli olduğu ifade etmişlerdir. Bireylerin evli ve çocuklu olmaları durumunda harcamalarının artması ile tasarruf oranlarında düşüşler ve yatırımlarında azalmalar olmaktadır.

Bireysel Yatırımcıların Karar Verme Sürecinde Risk/Getiri Analiz Süreci

Bu başlık altında katılımcılara yatırımları için risk/getiri analizini nasıl yaptıkları ve hangi yöntem ve tekniklerden yararlandıkları sorulmuştur. Konuyu daha kapsamlı analiz edebilmek için tercih edebilecekleri yatırım aracının riskli olduğuna ve kazançlı olduğuna nasıl ve neye göre karar verdiklerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Katılımcılardan K2, K3, K6, K8, K10, K11, K12, K14 ve K15 yatırım tercihi belirlerken risk/getiri analizini teknik analiz yöntemini içeren yöntemleri tercih ettiklerini sadece veriler üzerinden risk veya getiri hesapladıklarını belirtmişlerdir. Bu durumda yatırım aracının geçmiş performansı ile geleceğe dönük getiri beklentisinin tercih sebepleri arasında yer alabileceğini ifade etmişlerdir.

Katılımcılardan K1 ve K7 yatırım yapacakları yatırım aracını belirledikten sonra risk/getiri analizini yatırım aracının ortaya çıkışından günümüze kadar olan performansını izlediklerini, yıllara göre getirilerini hesaplayarak geleceğe yönelik tahmin yürüttüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K4, K5 ve K9 yatırım aracının risk/getiri analizini başkalarından destek alarak(aile üyesi, arkadaş çevresi, yatırım danışmanı) yatırım tercihi belirleme yoluna gittiklerini ifade etmişlerdir.

Öte yandan bu durumlardan farklı olarak ise;

K13: *Genellikle yatırım yapacağım ürünlerin somut varlıklar olmasına dikkat ederim. O yüzden fiziki olan yatırım araçlarını tercih ederim. İnternet ortamında yatırım yapacağım alanla ilgili bilgi toplamaya çalışırım. Topladığım bilgiler doğrultusunda yatırımın bana kazandırabileceklerini değerlendiririm ve yatırım yapıp yapmayacağıma karar veririm.*” şeklinde görüşünü belirtmiştir.

Katılımcıların risk/getiri analiz yöntemlerine ilişkin ifadeleri değerlendirildiğinde; finansal okuryazarlık düzeyine bağlı olarak teknik analiz içeren yöntemlerin yatırım aracı belirleme ve belirlenen araca bağlı olarak elde edebilecek getiri hesaplamalarında kullanılmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu durumunun dışında ise bireyin çevresinde yer alan aile üyeleri ve arkadaş çevresinin yanı sıra bireyin başvurabileceği yatırım danışmanına risk/getiri analizinde yardım aldıkları ortaya çıkmaktadır.

Riskli Yatırım Araçlarının Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara riskli yatırım araçlarının yatırım kararlarını nasıl etkilediği sorusu yöneltilmiştir. Konunun kapsamını genişletmek adına yatırımın kazanç ya da kayıp içermesi halinde davranışları da sorulmuştur.

Katılımcılardan K2, K6, K9, K10 ve K11 yatırımın içerdiği kazancın, taşıdığı riskten daha fazla olması halinde önceliğinin risk değil kazanç olduğunu belirtmişlerdir. Buradaki temel amacın daha çok getiri elde etme isteği olması, riski kabul etmeleri anlamı taşıdığını belirtmişlerdir.

Katılımcılardan K1 ve K14 yatırım aracına karar verirken riskli durumlar karşısında riski araştırarak çoğunlukla kabullenerek yatırım aracının getiri ve artan eğilimine odaklandıklarını belirtmişlerdir. Bu kararın sebebini ise riski olağan bir akış içerisinde gördüklerini ve bu durumda yaşamlarında yatırım kararlarına yansıdığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K4, K5, K7, K8 ve K15 yatırım aracının risk içermesi halinde yatırım yapmaktan çekindiklerini ve bu durumun temel sebebini riskli gördükleri durumun kaybetme gibi olumsuz anlamları ifade ettiğini belirtmişlerdir. Katılımcılardan K3 ve K13 ise yatırım aracının risk içerip içermediğine bakmaksızın karar verdiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun temel sebebini ise riskin kendileri için nötr bir anlam içerdiğini ve yatırım kararlarında göz önünde bulundurmaya tercih etmediklerini belirtmişlerdir. Öte yandan K12: *“Yatırımlarında riskli ürünlerle risksiz ürünleri aynı portföyde tutarak dengelemeye çalışırım. Portföy çeşitlendirme yoluyla riskleri belirli bir düzeyde tutmaya bu durum aracılığıyla da paylaştırmaya çalışırım. Genellikle kendi analizlerimi kendim yaparım. Analizlerim doğrultusunda tercih edebileceğim alanları bir süre izlemeyi tercih ederim ve sonrasında karar veririm.”* şeklinde diğer katılımcılardan farklı bir görüş ortaya koymuştur.

Katılımcıların riskli yatırım araçlarına ilişkin tercihleri değerlendirildiğinde; amaçları getiri anlamında kazanmak olsa da riskten kaçınma, riske karşı tarafsız kalma ve riski kabul etme gibi durumların varlığı söz konusudur. Yatırımcılar karar verirken amaçlarının kazanç olması, kararlarının yönünü risk kavramı olmadan da değiştirebilmektedir. Burada yatırımcılar açısından neden yatırım yapıyorum sorusunu ortaya çıkarmış ve bunun cevabında da kazanç unsurları ön plana çıkmıştır.

Risk Algısının Kısa Veya Uzun Vade Yatırımcı Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara kısa veya uzun vadeli risk algınız nedir, sizin için kısa veya uzun vadeli riskler nelerdir soruları yöneltilmiştir.

Katılımcılardan K1, K2, K4, K7, K8, K11, K12 ve K13 kendileri için kısa veya uzun vadeli risk gözetmeksizin yatırımlarını kaybetmenin kendileri için bir risk unsur oluşturduğunu belirtmişlerdir. Kısa vadede yatırım yapmaya devam edememek uzun vadede ise yatırımlarında değer kaybı veya azalma durumlarını risk olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan K3, K5, K6, K9, K10 ve K14 kısa veya uzun vadeli riskin kendilerine gelir sağlamak amacıyla çalıştıkları işi kaybetmek olduğunu belirtmişlerdir. Temelde gelirin elde edilmesine ve tasarrufa yönelme eğiliminin gerçekleşmesini tamamen çalışarak kazanç elde etme odaklı olarak yapabildiklerini ifade etmişlerdir. Önceliklerinin kazanç sonrasında yatırım olduğunu belirtmişlerdir. Öte yandan K15: *“Kısa veya uzun vadeli yatırımı zaman açısından değerlendiririm ve kısa vade 3-6 ayı orta vade 6 ay-2 yıl ve uzun vade 2 ve daha uzun yıllar olarak belirlerim. Kısa vadeli risk, kripto para piyasasındaki yatırımlarımı kaybetmek ve uzun vadeli risk ise döviz ve altın gibi yatırımlarımı kaybetmektir.”* şeklinde farklı bir ifadede bulunmuştur.

Katılımcıları kısa veya uzun vadeli risk algısına ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde; kısa

vadeli risk algılarını mevcut gelir kaynaklarını kaybederek yaşam standartlarının düşmesi ve yatırıma yönelik adımları olarak ortaya çıkmaktayken uzun vadeli risk algıları ise yaptıkları yatırımlarında değer kaybı yaşaması veya tamamen kaybedilmesi ön plana çıkmaktadır. Ayrıca katılımcılardan K5 uzun vadede bir arazi veya arsa sahibi olamamanın kendisi için uzun vadeli bir risk oluşturduğunu belirtmiştir. Burada bireyin fiziki yatırımlara yönelme eğilimi orta çıkmaktadır. Bireysel yatırımcılar açısından riskin kısa veya uzun vade şeklinde ayrımının temelinde kişinin yaptığı mesleğin, elde ettiği gelirin taşıdığı endişeleri tetikleyici olarak ortaya çıkabilmektedir.

Riskli Durumların Karar Verme Sürecindeki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara riskli durumlarda karar sürecindeki davranışlarının nasıl olur sorusu yöneltilmiştir. Konuyu derinlemesine incelemek ve katılımcıların cevaplarını geniş bir biçimde analiz edebilmek için karar verme yöntemlerinden bahsedilmiştir.

Katılımcılardan K1, K4, K8, K10 ve K13 riskli durumlarda karar vermesi gerekmesi halinde öncelikli olarak riskin büyüklüğü ve sonuçlarına ilişkin tahminleri araştırarak başkalarından destek alma yoluna gidebileceklerini belirtmişlerdir. Buradaki temel amaçlarının kendilerini risklerden korumak için bilgili olan kimseleri tercih etmelerinin daha güvenli olduğuna inandıklarını belirtmişlerdir. Katılımcılardan K2, K3, K9, K11, K12 ve K14 riskli durumlarla karşı karşıya kalmaları ve bu durumda karar verecek olmaları halinde öncelikli olarak temel bir araştırma yaparak tahmini sonuçları göz önünde bulundurarak ayrıntılı analiz yoluna gittiklerini belirtmişlerdir. Bu tür durumlarda daha çok araştırma yaparak bilgi edinmenin, riski kabul ederek hareket etmelerinde olumlu bir yol açtığını ifade etmişlerdir. Tüm seçenekleri bilmenin kendileri için önemli olduğunu da eklemişlerdir. Katılımcılardan K5 ve K7 riskli durumlarda karar almaları gerektiğinde mümkün olduğunca karar verme davranışını erteleyerek son anda karar verme yoluna gittiklerini belirtmişlerdir. Riskten kaçınabilecek şekilde nasıl karar verebiliriz amacı taşıdıklarını da eklemişlerdir. Katılımcılar K6 ve K15 riskli durumlarda karar almaları gerektiğinde daha önceki tecrübelerinden yola çıkarak karar verirken sezgi ve duygularına başvurduklarını belirtmişlerdir. Daha önceki tecrübelerinin, duygu durumlarını kontrol etmeye faydalı olduğunu ve sonuç tahminlerine ilişkin sezgilerini de güçlendirdiğini eklemişlerdir.

Katılımcıların riskli durumların, karar verme sürecindeki yerine ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde; ayrıntılı araştırma ve analiz yapma, sezgi, duygu ve tecrübelerine dayanarak hareket etme, karar verirken başkalarından destek almak veya kararlarını onlara bırakmak, karar vermeyi son ana kadar erteleyerek son anda karar verme davranışları gözlemlenmiştir. Bireysel yatırımcıların bilgi birikimi, araştırma becerileri ve zaman ayırması kararlara ilişkin tecrübelerinin bulunması riskli durumlarda farklı karar verme yöntemlerini ortaya çıkarabilmektedir.

Kişilik Özelliklerinin Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara kişilik özellikleri bakımından kendilerini nasıl tanımladıkları ve bu kişilik özelliklerinin yatırım kararlarında ne tür etkileri bulunduğu sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılardan K1, K2, K4, K6, K10, K12, K13 ve K15 kişilik özellikleri bakımından kendilerini sakin, sabırlı ve planlı olarak tanımlamışlardır. Bu kişilik özelliklerinin yatırım kararlarında uzun vadeli yatırım araçlarını tercih etmelerini ve ani kararlara sebep olabilecek davranışlardan kaçınmalarını sağladığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K7, K9, K11 ve K14 kendilerini ani duygu değişimleri yaşayabilen, sinirli ve tez canlı olarak tanımlamışlardır. Bu kişilik özelliklerinin yatırım kararlarının yönünü daha kısa vadeli yatırımlara çevirirken zarar olasılıklarını artırdığını belirtmişlerdir. Tez canlı olmaları yanlış yatırım kararı vermeleri ya da zamanı iyi yönetememelerinden kaynaklı yatırımdan erken çıkmalarına yol açtığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K5: “*Kişilik özellikleri olarak sakin ve riski en az seviyeye indirebilecek şekilde yaşamaya çalışırım. Yatırım kararlarında mümkün olduğunda risk içermeyen yatırım araçlarını tercih ederim. Yaşamımda huzurun ön planda olmasını istediğimden ani değişimlere gitmemeye gayret gösteririm.*” şeklinde görüşünü diğer katılımcılardan farklı olarak belirtmiştir. Öte yandan K3 kendini çok kararlı ve emin biri olarak tanımlarken bu kişilik özelliklerinin yatırım kararı verirken tüm yönleriyle araştırma yaparak rasyonel bir biçimde karar vermeye çalıştığını ifade etmiştir.

Katılımcıların kişilik özelliklerinin yatırım kararlarındaki yeri değerlendirildiğinde; sakin ve sabırlı kişilik özellikleri bulunan yatırımcıların daha çok uzun vadeli yatırım planları yaparak hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Öte yandan tez canlı ve sinirli kişilik özelliklerine sahip olan bireylerin yatırım araçlarından beklentisinin kısa vadede getiri sağlama amacı taşımalarından dolayı zarar olasılıklarının arttığını belirtmişlerdir. Nitekim alanyazında da daha önce belirtildiği gibi kişilik özellikleri bireylerin yatırım tercihi ve yatırım aracından beklentileri bakımında değişiklik ortaya çıkması söz konusudur. Bireysel yatırımcıların kişilik özellikleri yatırım aracı seçme öncesinden başlayarak yatırım aracını satana kadar geçen süreçteki karar davranışları üzerinde tıpkı tez canlı kişilik davranışının kısa vadeli

satışlar yaptırması gibi etkileri bulunmaktadır.

Bireysel Yatırımcıların Önceliklerinin Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara yatırımları için öncelikleri unsurlarının önemi ve bu durumun kendileri için neden önemli olduğu soruları yöneltilmiştir. Ayrıca konuyu derinlemesine analiz edebilmek için “ana sermayeyi kaybetmemek mi önemli, sürekli getiri sağlamak mı önemli ve yatırımın değer kazanması mı önemli” sorusunda sorulmuştur.

Katılımcılardan K1, K3, K7, K8, K11 ve K15 yatırım yaparken ilk önceliklerinin ana sermayeyi kaybetmemek olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar ana sermayeyi kaybetmeleri halinde yeniden yatırım yapma olanak ve cesaretlerinin azalacağını düşünmektedirler. Yatırımın devamlı olabilmesi için ana sermayeyi korumayı önceliklendiklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K2, K5, K6, K10, K12 ve K13 yatırım yaparken önceliklerinin, yatırım yaptıkları varlığın değer kazanması olarak ifade etmişlerdir. Katılımcılar yatırımlarının değer kazanmasının hem enflasyon karşısında yatırımlarını koruduklarını hem de yeniden yatırım yapma cesareti bulduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bir yatırımın değer kazanmasının onların orta ve uzun vadede yatırım yapmalarını sağladığını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan K4 ve K14 yatırım yaparken önceliklerinin düzenli bir gelir ve yatırım içim sermaye oluşturacağını düşündüklerinden sürekli getiri elde etmek istemektedirler. Katılımcıların temel amacı yatırımlarının devamlılığını sağlayarak uzun vadede daha büyük yatırımlara ulaşabilmektir. Öte yandan K9: “Yatırım yapmamdaki amacım ülkemizin ekonomik şartlarından dolayı elimdeki miktarın değer kaybetmemesi için çabalıyorum. Yatırım bu durumda aslında benim için bir tercih değil zorunluluk olarak kendimi ikna etmeye çalışıyorum.” şeklinde görüşünü ifade etmiştir.

Katılımcıların yatırım öncelikleri değerlendirildiğinde; yatırım önceliklerinin temelde ana sermayeyi korumak, yatırımlarının değer kazanması ve sürekli olarak gelir elde etme önceliklerinin bulunduğu ön plana çıkmaktadır. Bireysel yatırımcıların yatırım önceliklerinin bulunması yatırım aracı seçiminde, beklentilerine göre tercihlerinde farklılıklar ortaya çıkarabilmektedir. Bu durumda yatırımcıların geleceğe yönelik planları yatırım davranışlarında da belirleyici olabilmektedir.

Kültürel ve İnanç Değerlerinin Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara kültürel ve dini değerlerin (yatırım türü/şekli/yatırım yapılacak iş vs. gibi) nasıl etkilediği sorusu yöneltilmiştir. Ayrıca konuyu derinlemesine incelemek amacıyla kültürel ve inanç değerlerinin yatırım kararı üzerinde kısıtlayıcı etkisi de sorulmuştur.

Katılımcılardan K1, K3, K4, K6, K9, K10, K12, K13 ve K14 yatırım kararı verirken kültürel değerler olan örf ve adetler ile dini değerleri dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca kültürel ve dini değerleri kendileri için kısıtlayıcı bir unsur olarak olarak görmemekte, yönlendirici bir etkisi olduğu üzerinde durmaktadırlar. Yaşadıkları ülke ve ilin geçmişi, kendilerinin geleceğe yönelik beklentilerini kültürel değerleri bakımından düşündüklerinde, yatırım kararlarında göz önünde bulundurulması gereken unsurlar olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan K2, K5, K7 ve K11 yatırım kararı verirken kültürel değerler ve dini değerlerin herhangi bir etkisi bulunmadığını daha çok araştırma, analiz ve getiri ekseninde karar vermenin kendileri için ön planda olduğunu belirtmişlerdir. Kültürel ve inanç değerleri taşıdıklarını fakat yatırım alanında bu değerlerin getirmiş olduğu normları dikkate almak istemediklerini belirtmişlerdir. Getiri odaklı bir yaklaşım yürüterek kazancı artırmanın önüne belli başlı unsurlarla kurallar koymak istemediklerini belirtmişlerdir. Öte yandan K15: “Dini inancım yatırım tercihlerimi doğrudan etkilemekte ve belirleyici olmaktadır. Belli yönlerden her ne kadar kısıtlayıcı olsa da belirli bir taraftan yönlendirici olabilmektedir. Örneğin vadeli mevduattan uzak durmam arsa ve arazi gibi yatırımlara yönelmemi sağlamıştır. Bu durumun uzun vadede kazandırabileceğini düşünüyorum. Kültürel değerler ise yatırım kararlarımı orta vadede yatırım yaparken etkiler, onun dışında sadece piyasa koşullarına göre hareket ederim. Daha çok bilgiye dayalı kazanç ve risk durumuna göre karar veririm.” şeklinde diğer katılımcılardan farklı olarak görüşünü belirtmiştir.

Katılımcıların kültürel inanç değerlerinin yatırım kararlarındaki yeri değerlendirildiğinde; kültürel ve dini değerleri gözeterek hayatına yön vermeye çalışan bireylerin yatırım kararlarında da bu durumu dikkate aldıklarını görmekteyiz. Ülkemizde İslam inancı çerçevesinde yaşamaya çalışan bireysel yatırımcılar İslam inancının faizi yasaklamasından dolayı yatırım kararı verirken faiz içeren unsurları tercih etmediklerini görmekteyiz. Bu durumda bireysel yatırımcılar açısından yönlendirici bir etkisi bulunmaktadır. Öte yandan kültürel ve dini değerleri kabul etseler bile bazı bireysel yatırımcıların yatırım yaparken kültürel inanç ve değerlerini göz önünde bulundurmadıklarını, tamamen kendilerinin belirlemiş oldukları strateji ile yatırım yaptıklarını belirtmişlerdir. Yüksek risk ve yüksek kazanç unsurlarının varlığının söz konusu olması bu yatırımcıların karar vermelerindeki temel etkenlerden biridir.

Rol Model Alınan Bireylerin Yatırım Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara yatırım yaparken rol model aldığımız ve takip ettiğiniz kişiler var mı, bu kişiler sizin yatırım kararlarınızı nasıl etkiler sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcılardan K1, K4, K5, K7, K11, K12 ve K15 yatırım yaparken herhangi bir rol model aldığı ya da takip ettikleri kişinin bulunmadığını, yatırım kararlarında daha çok araştırma ve analiz yaparak yatırım aracı seçtiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca yatırım yaptıkları alanlarda eğitimler alarak finansal okuryazarlık düzeylerini artırarak yatırım tercihlerinin niteliğini de artırmaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

Katılımcılardan K2, K9 ve K10 yatırım yaparken aile üyelerini ve arkadaş çevresini rol model aldıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar burada kendisi ile birlikte ailesinin yatırım tercihlerinin sonuçlarından etkilenebileceğini düşündüğünden yatırım süreçlerine dahil etmeyi ve ailede tecrübeli bir birey varsa onu takip etmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Katılımcılardan K3, K6 ve K8 takip ettikleri ekonomistleri yatırım kararlarında dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Buradaki amaçlarının o yatırım alanında daha fazla bilgi ve tecrübeye sahip olduklarına inandıkları ekonomistin görüşlerini güvenli bulmalarından kaynaklı olduğunu ifade etmişlerdir.

Öte yandan K13: *“Elon Musk'ı rol model olarak almaktayım. Elon Musk'ın yatırım tercihlerini ve yaptığı işleri sıkı bir şekilde yakından takip ederim. Ülkemizde benzer yatırımlar varsa onları yatırım alanlarıma dahil ederek değerlendirmeye çalışırım.”* ve *“K14: Kendime rahmetli Prof. Dr. Necmettin Erbakan'ı örnek alırım. Her ne kadar kendisi rahmetli olmuş olsa da bıraktığı fikirleri, ağır sanayi ve bilişim teknolojilerine ilişkin yapmış olduğu yatırımlar üzerinden yatırım tercihlerimi düzenlemeye çalışırım.”* şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların rol modellerinin yatırım kararında yeri değerlendirildiğinde; rol modeli olmayan bireylerin daha çok finansal okuryazarlık düzeyinin yüksek olduğu bu durumda da yatırım konusunda seçtikleri alanın verilerini takip edip öğrenerek yatırım kararı vermekte oldukları görülmüştür. Öte yandan rol modeli bulunan yatırımcılar ise yatırım alanında takip ettikleri kişilerle güvenerek zararlardan korunmak istemekte ve kazanç elde etme noktasında rol modellerini takip etmek istemektedir. Yatırımın olduğu yerde profesyonel yatırım danışmanlarının varlığı söz konusudur. Yatırımcılar bilmedikleri ya da kendilerinin daha fazla bilgiye ihtiyaç duydukları zamanda yatırım danışmanlarına başvurabilmektedir. Yatırımcıların kendilerine bir rol model seçmesi veya seçmemesinin temelinde kendilerine duydukları güven ve yatırım bilgisi belirleyici olabilmektedir.

Yatırım Kararlarına ve Karar Verme Sürecine Aile Üyelerinin Düşüncelerinin Kararındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara yatırım kararı verirken aileniz veya akrabalarınız yatırım kararınızı nasıl etkiler sorusu yöneltilmiştir. Ayrıca konuyu derinlemesine analiz etmek için aile bireylerinin yatırım kararlarında yönlendirici etkisi bulunup bulunmadığı da sorulmuştur.

Katılımcılardan K1, K3, K4, K6, K7, K8, K9, K10, K11, K13 ve K14 yatırım kararı verirken öncelikle çekirdek ailelerinin yatırım kararı üzerinde yönlendirici etkisi bulunduğunu belirtmişlerdir. Yatırım kararı verirken sürecin yatırım alanı araştırması, aile bireyleri ile istişare edilmesi ve yatırımın yapılıp yapılmayacağı şeklinde işlediğini ifade etmişlerdir. Ailenin bu sürece dahil edilmesinin ana sebebinin yatırım sonucunda kazanç olasılıkları doğabileceği gibi kayıp olasılığı varlığının da söz konusu olmasından kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılardan K2, K12 ve K15 yatırım kararı verirken aile üyelerinin herhangi bir etkisinin bulunmadığını, yatırım yaparken tamamen kendi araştırma, tecrübe ve analiz ekseninde karar vermeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Aile üyelerini yatırım kararlarına katmamalarının temel sebebinin ise duygusal davrandıklarını ve riskler karşısında kaçınmacı bir tavır sergilediklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan K5: *“Aile üyelerinin yatırım kararlarım üzerinde herhangi bir etkileri bulunmamaktadır. Aksine benden yatırım tavsiyesi alırlar. Daha çok etkilenen değil etkileyen kısmında yer alırım. Uzun yıllardır yatırım yaptığımdan bu konuda tecrübeli olduğumu düşünürüm. Yatırım alanı seçimi, risk ve getiri hesaplama noktasında hem aile üyelerim hem de arkadaşlarıma sormaları halinde tavsiyelerde bulunurum.”* şeklindeki farklı görüşünde aile üyelerine kendisinin yatırım alanındaki katkısından bahsetmiştir.

Katılımcıların yatırım kararlarına aile üyelerinin düşüncelerinin yeri değerlendirildiğinde; katılımcılar yatırım kararı verirken kararın sonuçlarından ailesinin de etkilenebileceğinden dolayı, ailelerini yatırım süreçlerine dahil etme yoluna gidebilmektedir. Buradaki temel amaç yatırım sonucunda zarar edilmesi halinde bu tür durumlardan ailenin de etkileniyor olmasıdır. Ailelerinin dahil olduğu kararlarda süreç her ne kadar uzuyor veya zamanında karar verilemiyor gibi görülmüşse yatırım yapan bireylerin aileri tarafından desteklenmesi daha fazla kazanç elde edebilmek için daha fazla risk alabilmesini sağlamaktadır. Öte yandan aile üyelerinin davranışları sonucu hata yapmak istemeyen bazı

yatırımcılar ailelerini sürece dahil etmemektedir. Bu tür durumlarda teknik bilgi ve becerilerine dayalı olarak duygusal durumları kararlarına katmadan yatırım kararlarına yönelmek istemektedirler. Buradaki temel ayrım aile bireyleri kararlarda ne kadar yer almalı ve bu konuda ne kadar yönlendirici bir etkisi bulunmalı gibi sorular göz önünde bulundurulmalıdır.

Yatırım Yapılan Ülkedeki Yatırım Araçlarına Duyulan Güvenin Yatırım Kararlarındaki Yeri

Bu başlık altında katılımcılara ülke ekonomisinde yer alan yatırım araçlarını ne kadar güvenli buldukları ve yatırım firmalarının yeterince denetlendiğini düşünüp düşünmedikleri soruları yöneltmiştir

Katılımcılardan K1, K2, K3, K4, K5, K9, K10, K11, K12 ve K15 ülkemiz ekonomisinde yer almakta olan yatırım araçlarını güvenli bulduklarını ve yatırım yaparken çekinmeden hareket etmelerinde ise yeterince denetlendiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Yatırımcılar ülkemiz yatırım araçları özelinde kıymetli maden vb. yatırım araçlarını güvenli, sermaye piyasası araçlarını daha az güvenli bulduklarını ifade etmişlerdir. Ülkemiz haricinde ise diğer ülkelerin ürünlerine yatırım yaparken; enflasyonun daha düşük, alım gücünün daha yüksek, katma değerli ürün üretiminde önde olan ülkeleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca katılımcılar farklı yatırım araçlarına tasarruflarını yönlendirerek portföy çeşitlendirmesi yoluna giderek riski dağıtmayı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan K6, K7 ve K8 ülkemizde yer alan yatırım araçlarına güven duymadıklarını ve bu araçlara ilişkin yatırım unsurları sunan firmaların yeterince denetlenmediğini düşünmektedirler. Ayrıca yatırım yaparken tasarruflarını ağırlıklı olarak döviz veya yabancı yatırım araçlarına yönlendirdiklerini belirtmişlerdir. Bu durumun sebebi sorulduğunda ise güven ortamı olmamasından kaynaklı ana para dahil olmak üzere tüm tasarruflarını kaybedebilme endişesi taşıdıklarını ifade etmişlerdir. Diğer katılımcılardan farklı olarak K13: *“Ülke ekonomisi içerisinde yer alan hiçbir yatırım aracını güvenli bulmuyorum. Birçok ürünün çok çabuk manipüle edilebildiğini ve el değiştirdiğini düşünüyorum. Yatırım firmalarının yeterince denetlendiğini düşünmüyorum. Çünkü piyasada meydana gelen dengesizliklere rahatlıkla mahal verebildiğini düşünüyorum. Yeterince kontrol edilemediğinden yabancı yatırımcılar büyük meblağlarla girip manipülasyon yapıp çıktıklarını görüyorum. Bu da ülkemizde yatırım yaparken dikkat ettiğim unsurlar arasındadır.”* ve *“K14: Kıymetli maden, döviz ve vadeli işlemleri güvenli bulmuyorum. Onun haricindeki yatırım araçlarını güvenli buluyorum. Kripto para borsası haricinde yatırım firmalarının yeterince denetlendiğini düşünüyorum. Kripto para borsasına ilişkin denetlemeye yönelik oldukça az faaliyetin bulunduğunu düşünüyorum. Bundan dolayı da kripto piyasasında ürün tercih ederken daha fazla araştırmaya çalışıyorum.”* şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Katılımcıların ülke ekonomisindeki yatırım araçlarına ilişkin güven ve denetimle ilgili görüşleri değerlendirildiğinde bazı yatırımcıların devletin kontrolünün yoğun ve güven verdiği yatırım araçlarını tercih ederek kendilerini güvende hissettikleri görülmektedir. Bu durumdan hariç diğer yatırımcılar ise devlete güven duymadıklarını ve yeterince denetlenmediğini söylerken devletin piyasaya müdahale edebilecek konumda değil daha çok denetleyebilecek konumda olmasını beklemektedirler. Yatırımcıların temelde ihtiyaç duydukları güvenin sağlanması yatırımcıların risk algılama biçimlerinde değişikliğe yol açabilmektedir. Olumlu yönde hareketlenmelerin olabilmesi için finansal okuryazarlık düzeyinin ve yatırım araçlarına güvenin artabileceği adımların atılması yatırımcılar açısından önemli olabilmektedir.

7. SONUÇ

Karar verme sürecinde yatırımcı davranışlarıyla ilgili 1970’lerde başlayan araştırmalar günümüz ekonomik şartlarında yaşanan değişim ve dönüşümle beraber devam etmektedir. Sürekli bir karar verme sürecinde olan bireylerin karşılaştıkları riskler karşısındaki davranışları kararlarında belirleyici olabilmektedir. Bu araştırmada karar verme sürecinde bireysel yatırımcıların risk algısını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Yürütülen araştırma sonucunda bireysel yatırımcıların karar verme durumlarında risk algısını etkileyen birçok faktöre ulaşılmıştır. Bireysel yatırımcılara risk kavramının belirsizlik ve tehlike gibi anlamları çağrıştırması kararlarında risk faktörünü göz önünde bulundurdıklarını ortaya çıkarmıştır. Yatırım için verilen her kararın sonucunda bir getiri elde etme veya sabit değerini koruma arzusu riskin algılanış biçimini değiştirebilmektedir. Araştırmaya katılan yatırımcıların yatırım kararlarını en temelde dünya görüşlerinin etkilediği, bu çalışma ile görülmüştür. Bu çalışmaya katılan bireysel yatırımcılar için inandıkları değerler ve yaşadıkları kültürel yapı yatırım kararı verirken tercih edebilecekleri yatırım araçları üzerinde belirleyici bir etkisi söz konusudur.

Risk algılama araştırmalarının amacı bireylerin riskleri nasıl değerlendirdiğini, risk alma ve riskten kaçınma davranışlarına nasıl karar verdiklerini kendi özgün risk anlayışlarıyla gerçek risk düzeyleri arasındaki uyumu nasıl algıladıklarını anlamaktır (Güler vd., 2011:22). Bireysel yatırımcılar

karar verme süreçlerinde birçok faktörden etkilenebilmektedir. Bireyin yaşadığı ortamda aile ve arkadaş çevresi gibi kişilerin bulunması günlük kararlarında etkileri bulunduğu gibi yatırım tercihlerinde de etkileri söz konusudur. Yürütülen bu çalışmada bireysel yatırımcıların aile bireyleri ve arkadaş çevresi yatırımcıların hem yatırım aracı tercihlerinde hem de yatırım aracının barındırdığı riskleri kabul etme veya ret durumunda etkileri bulunmaktadır. Çoğunluk olarak araştırmaya katılan yatırımcılar yatırım aracı tercihlerinde ailelerinin görüşünü önemserken bazı yatırımcılar bu alanın dışında tutabilmektedir. Bireyin yaşadığımız dünyada bir ailesinin bulunması, normal yaşamındaki kararlarında olduğu gibi yatırım kararları üzerinde de etkileri bulunmaktadır. Yapılan bu araştırma ile bireysel yatırımcılar karar verirken yatırım aracının içerdiği riskler ile orantılı olarak yatırım aracı hakkında aile bireyleri ile istişare etmekte ve bu minvalde karar vermeye çalıştığı tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar, aile bireyleri arasında rol model aldıkları bireylerin yatırım davranışları da kararları üzerinde etkili olduğunu ifade etmişlerdir.

Bireysel yatırımcıların içerisinde bulunduğu coğrafi konumla bağlantılı olarak kültürel değerler yatırım kararları üzerinde olumlu veya olumsuz etkileri bulunabilmektedir. Yürütülen bu çalışma sonucu çoğunlukla bireysel yatırımcıların yatırım kararları üzerinde dini ve kültürel faktörlerin yatırım aracı tercihi ortaya çıktığı saptanmıştır. Dini ve kültürel değerlere göre çoğunluk yatırımcılar faiz içeren yatırım araçlarını tercih etmezken bir kısım yatırımcılar ile risk ve getiri odaklı olarak dini ve kültürel değerlerin yatırım kararlarını etkilemediğini ifade etmişlerdir. Bireyin dünya görüşü yatırım tercihi üzerinde doğrudan etkisi bulunduğu gibi risk algılama biçimini de etkilediği bu çalışma ile ortaya konmuştur. Bireysel yatırımcılar gelecek yaşamları için tasarruf ederek daha konforlu bir yaşam için mücadele edebilmektedir. Araştırmaya katılan bireysel yatırımcılar tasarruflarının pasif bir şekilde kenarda durması yerine en azında altın gibi bilinen yatırım araçlarına yönlendirerek hem tasarrufların değerini koruyabilmek hem de değer kazanmasını arzu etmektedirler.

Yapılan bu araştırma sonucu evli olan bireysel yatırımcıların bekâr olanlara göre yatırım tercihlerinde riskin daha az olduğu araçları tercih edebildiği tespit edilmiştir. Ayrıca bireysel yatırımcıların yatırım araçları hakkındaki finansal okuryazarlık düzeylerinin yatırım kararlarında etkili olduğu ve riskli yatırım araçlarını tercih edebilecekleri bu çalışma ile ortaya konulmuştur. Bireyin yatırım aracı hakkında bilgi düzeyi arttıkça daha fazla riski göze alabildiği ve daha fazla getiri elde edebileceği kanaati ortaya çıkmıştır. Bireysel yatırımcıların yaşları ilerledikçe ve ailevi sorumlulukları arttıkça riskli yatırım araçlarına daha temkinli yaklaştığı ve geleceklerini garanti edebilecek yatırım araçlarını tercih etmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Bireyin içerisinde bulunduğumuz dünyada hem kendi geleceği hem de ailesinin geleceğini düşünmesi, bu araştırmaya katılan yatırımcılarda, yatırım kararları üzerinde uzun vadeli yatırım araçlarını tercih etmesine yönelik etkileri söz konusudur. Bekâr olan bireylerin daha kısa vadeli hedefler koyarak kısa süreli beklentileri uzun vadeli yatırımlar için kullanma amacı bu araştırma ile katılımcılarda bulunduğu gözlemlenmiştir.

Bireysel yatırımcılar yatırımcı olmadan önce belirli bir gelire sahip olma ve bu gelirden yaşamını idame ettirecek şartları oluşturduktan sonra tasarruf etme yoluna gitmektedir. Elde edilen tasarrufların sabit kalmaması veya değer kaybı yaşamaması adına bireysel yatırım araçlarına yönelmektedirler. Yürütülen bu araştırma ile bireysel yatırımcıların yatırım araçlarından beklentisinin hem yatırım değerini korumak hem de belirli bir seviyede de olsa gelir elde etmeye çalışma durumu söz konusudur. Bireyler her ne kadar tasarruf etse de bazen bu tasarruflarını yatırım araçlarına yönlendirmek istememekte veya çekinceleri bulunmaktadır. Bu tür durumların belirleyicisi ise yatırım araçlarına duyulan güvenle yakından ilgilidir. Bu araştırmaya katılan yatırımcılar tasarruflarını yatırım araçlarına yönlendirirken yatırım aracının güvenilirliği, denetlenmesi ve bilinirliğinin olmasının yatırım kararları ve risk alma davranışı üzerinde etkisi olduğunu belirtmişlerdir.

Bu araştırmaya katılan bireysel yatırımcıların yatırım yaptıkları alan hakkında bilgi ve birikimlerinin artması, finansal okuryazarlık seviyelerinin yükselmesi yatırım aracının içerdiği risk algısını etkilemektedir. Bu durumda bireyin risk algısı üzerinde finansal okuryazarlık düzeyi olumlu etkiler göstererek bireyin daha doğru karar vermeye çalıştığı bu araştırma ile ortaya çıkmıştır. Alanyazında yürütülen çalışmalarda da benzer sonuçlar elde edilmiştir. Her yatırımın bir risk içermesi ve riskli durumlarda yatırımcıların davranışlarında değişimler mümkündür. Araştırmaya katılan bireyler riskli durumlarla karşılaşması halinde genel anlamda riskten kaçınma davranışı içerisine girdiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan bazı yatırımcılar ise riskli durumun olmasının kendisinin elde edeceği getiriden küçük olması halinde bu durumu üstlenerek bertaraf edebileceğini düşünmektedir.

Bu araştırmaya katılan bireysel yatırımcıların karar verme türlerinden rasyonel, sezgisel, bağımlı, kaçınmacı ve anlık karar şekilleri ile kişilik özellikleri arasında bir bağlantı tespit edilmiştir. Bu bağlantıda örneğin kaçınmacı karar veren bireyin daha az risk içeren ve karar verme davranışını

başkalarına devredebileceği yatırım araçlarına yönelme düşüncesi hâkimdir.

Bireyin yaşamı içerisinde her bir durum veya olay karşısında çeşitli tecrübeler kazanması veya başkalarının tecrübelerin şahit olması hayatın her alanında olduğu gibi yatırım alanında da kararlarında belirleyici olabilmektedir. Bu araştırmaya katılan yatırımcılar geçmişte tercih ettikleri yatırım araçlarının riskli olması veya kazanç elde etmiş olması halinde yatırım tercihlerinde etkili olabildiği bu çalışma ile tespit edilmiştir. Diğer taraftan yatırım miktarı arttıkça bireyin karar verme davranışı üzerinde risk algısını da etkilediği bu çalışma ile gözlemlenmiştir.

Daha önce alanyazında yapılan çalışmalar ise şu şekildedir:

Caner (2019), “Bireysel Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler” başlıklı çalışmasında anket yöntemiyle 210 kişiyle yaptığı görüşme sonucu bireysel yatırımcıların çevresel faktörlerden daha çok etkilenirken teknik özelliklerin yatırım yaparken dikkate alınmadığı saptamıştır. Ayrıca demografik özellikler ve deneyim gibi unsurların da yatırımcı davranışı üzerinde etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yaşı 20-29 aralığındaki yatırımcıların daha fazla risk aldığını ve evli olanların daha çok riskten kaçınma davranışında bulduklarını tespit etmiştir (Caner, 2019).

Ayna (2022), 410 kişi ile yapmış olduğu anket çalışması sonucunda çalışma katılan bireysel yatırımcıların yatırım tercihlerine karar verirken çevresel faktörlerden etkilendiğini ve yatırımcıların kendileri gibi benzer karar veren bireylerin görüşlerini göz önünde bulundurduklarını saptamıştır. Ayrıca riskli yatırımların getirisinin yüksek olması durumunda tercih edebileceklerini de tespit etmiştir (Ayna, 2022).

Görür (2017), Adana ilinde yapmış olduğu “Bireysel Yatırımcıların Karar Verirken Etkilendiği Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Adana İli Örneği” çalışmasında 338 katılımcıya anket uygulamıştır. Çalışma sonucu bireysel yatırımcıların karar verirken kazanç odaklı, kendilerine güvenen, aşırı iyimser davranışlarda bulduklarını tespit etmiştir. Ayrıca yatırımcıların belirsizliğin olduğu alanlara yatırım yaparken daha temkinli davrandıklarını ortaya koymuştur (Görür, 2017).

Alanyazındaki araştırmalarla karşılaştırıldığına yapılan bu çalışma ile bireysel yatırımcıların karar verme sürecindeki risk algısını etkileyen faktörlerin başlıca aile, arkadaş grubu, finansal okuryazarlık bilgisi, riske bakış açısı ve bireyin dünya görüşü gibi özellikler etkili olabilmektedir. Bireysel yatırımcıların yatırım kararı verirken algıladıkları riskler yatırım tercihleri ve yatırımın büyüklüğü üzerinde etkisi, bu çalışma ile saptanmıştır. Yatırım yapabilmenin temel ölçütü tasarruf edilebilecek bir gelir kaynağının olması ile mümkün görünmektedir. Bireysel yatırımcıların gelirlerini yaşamlarını idame ettirecek seviyede ayırdıktan sonra tasarrufa gitmesi ve bunun sonucunda da pasif gelir etme ihtiyacı getirilerle birlikte riskin varlığını da ortaya koyabilmektedir. Yürütülen bu araştırma ile bireysel yatırımcıların karar verme sürecinde risk algısını etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Aile, geçmiş deneyimler, finansal okuryazarlık, kişinin medeni durumu ve dünya görüşü gibi unsurların karar verme sürecinde risk algısını etkilediği belirlenmiştir. Bu çalışma sonucu bireysel yatırımcı karar verirken finansal okuryazarlık düzeyine artırarak karar vermesi veya alanında uzman bir yatırım danışmanından hizmet alarak yatırım yapması risk paylaşımı açısından önem arz etmektedir. Bireysel yatırımcı karar verirken kendi dünya görüşleri doğrultusunda hareket ederken, alabilecekleri riskleri belirlemesi gerekmektedir. Bireysel yatırımcıların karar süreçlerinde ailenin görüşleri etkili olduğu bu çalışma ile ortaya konmuş olup, kar veya zarar halinde aile bireyleri olmasından kaynaklı kararlara dâhil edilmelidir. Bireysel yatırımcıların yatırım araçları bakımında risk almaları gerektiren durumlarda elde edebilecekleri getiri ile orantılı olarak riskleri üstlenebilmelidir. Bireysel yatırımcılar herhangi bir ürün satın alırken yapmış olduğu araştırma ve analizleri de, tasarruflarını da değerlendirirken göz önünde bulundurmalıdır. Yatırım kararı verirken bireysel yatırımcıların temelde amacı getiri sağlamak olsa da ne kadar getiri istediğini riski de göz önünde bulundurarak karar vermelidir. Daha az risk almak isteyen veya kaçınmak isteyen bireysel yatırımcılar alanında uzman olan yatırım kuruluşları aracılığıyla finansal işlemlerini yürütebilirler. Alanyazında yürütülecek çalışmalarda kurumsal yatırımcılarla da nitel çalışmalar yürütülerek finansal miktarların artması halinde yatırımcıların riske karşı olan tutumları incelenebilir. Ayrıca yatırımcıların karar verme davranışında ülke ekonomisinde gerçekleşen olayların etkisi risk algısını ne şekilde etkileyeceği ele alınabilir.

8. KAYNAKÇA

- Alver, B. (2004). Psikolojik Danışma ve Rehberlik Eğitimi Alan Öğrencilerin Empatik Beceri ve Karar Verme Stratejilerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 185-205.
- Ayna, B. (2022). Davranışsal Finans Perspektifinden Bireysel Yatırımcıların Risk Algısı. *Yüksek Lisans Tezi*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Bozkurt, Ö., & Ercan, A. (2019). Çalışanların İşe Adanmışlıklarında Karar Verme Tarzları Belirleyici Olabilir Mi? *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 882-902.
- Caner, A. E. (2019). Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler. *Yüksek Lisans Tezi*. Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cihangir, M., Şak, N., & Bilgin, Ş. (2016). Bireysel Yatırımcı Demografileri: Osmaniye İlinde Risk Getiri Tercihlerinin Multinomial Probit Modeliyle İncelenmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 129-142.
- Coşkun, R., Altunışık, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2015). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Çavuş, M. F., & Biçer, M. (2016). Finans Yöneticilerinin Karar Verme Davranışları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi*, 45-63.
- Çelikten, M., Gılıç, F., Çelikten, Y., & Yıldırım, A. (2019). Örgüt Yönetiminde Karar Verme Süreci: Bitmeyen Bir Tartışma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 581-592.
- Deb, S., & Singh, R. (2018). Dynamics of Risk Perception Towards Mutual Fund Investment Decisions. *Iranian Journal of Management Studies*, 407-424.
- Doğan, M. (1985). *İşletmelerde Karar Verme Teknikleri*. İzmir: Bilgehan Basımevi.
- Emhan, A. (2007). Karar Verme Süreci ve Bu Süreçte Bilişim Sistemlerinin Kullanılması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 212-224.
- Görür, H. (2017). Bireysel Yatırımcıların Yatırım Kararı Verirken Etkilendiği Faktörler Üzerine Bir Araştırma: Adana İli Örneği. *Yüksek Lisans Tezi*. Mersin: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güler, Ç., Çobanoğlu, Z., Vaizoğlu, S. A., & Tekbaş, Ö. F. (2011). *Risk Yönetimi ve İletişimi*. Ankara: Yazıt Yayıncılık.
- Güngör, S., & Özcan, U. (2022). Karar Kuramı ve Karar Verme. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 119-125.
- Gürbüz, F. (2016). Bankacılık Sektöründe Müşteri Değerlendirme Kriterleri Seçiminde Örnek Bir Karar Verme Süreci. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 167-184.
- Gürkan, N. Z. (2020). *Kurumsal Risk Yönetimi Türk Kamu Kesiminde Uygulanması(Kamu Üniversiteleri Örneği) Teori ve Politika*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kelemci, G., Köse, G. G., & Polat, M. U. (2021). Yatırımcı Odaklı Marka Denkliği Algısı, Yatırım Yapma Eğilimi ve Finansal Risk Toleransı İlişkisinde Borsa İstanbul Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 918-943.
- Keskin, S. (2020). Dolarizasyona Neden Olan Yatırımcı Davranışı Analizi: Kırşehir Çalışması. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 377-392.
- Kıral, E. (2015). Yönetimde Karar ve Etik Karar Verme Sorunsalı. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 73-89.
- Özer, M. A. (2016). Herbert Simon'un Yönetim Bilimine Katkıları Üzerine Değerlendirmeler. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 160-185.
- Öztopçu, A. (2019). Ekonomik Karar Vermede Duyguların Rolü. *International Conference on Eurasian Economies* (s. 153-159). Bakü: Eurasian Economists Association.
- Sachse, K., Jungermann, H., & Belting, J. M. (2012). Investment Risk – The Perspective of Individual Investors. *Journal of Economic Psychology*, 437-447.
- Seggie, F. N., & Bayyurt, Y. (2021). *Nitel Araştırma Yöntem, Teknik, Analiz Ve Yaklaşımları*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Semerci, N. (2000). Yönetimde Karar Vermenin Kritik Düşünmeyle İlişkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 191-201.
- Shahid, S., Ahmad, B., & Badar, M. (2017). Association Of Demographic and Behavioral Characteristics on Financial Decision Making. *Corporate Governance and Sustainability Review*, 20-29.
- Singh, R., & Bhattacharjee, J. (2019). Measuring Equity Share Related Risk Perception of Investors in Economically Backward Regions. *Risks*, 2-20.
- Singh, R., & Bhowal, A. (2010). Imparting Investment Education to Employees By The Employer: An Expectation-Experience Gap Study. *Amity Management Analyst*, 57-65.
- Stewart, C. J., & Cash, W. B. (1985). *Interviewing: Principles and Practices*. Dubuque: IO: Brown Pub.
- Sürsal, G. (1976). İşletmelerde Karar Verme Süreci. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi*, 110-115.

- Torunlar, M. (2018). Yönetim Eyleminin Bir Parçası Olarak Karar Verme Süreçlerinde Belge/Bilgi Yönetiminin Önemi ve Katkıları. *Ankara Üniversitesi Bilgi Yönetimi Dergisi*, 32-43.
- Wangzhou, K., Khan, M., Hussain, S., Ishfaq, M., & Farooqi, R. (2021). Effect of Regret Aversion and Information Cascade on Investment Decisions in the Real Estate Sector: The Mediating Role of Risk Perception and the Moderating Effect of Financial Literacy. *Frontiers in Psychology*, 1-15.
- Yaylacı, A. F., & Beldağ, A. (2015). Karar Verme Sürecinde Okul Yöneticileri ve Değerler. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 165-176.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.